

TÒPICS, LLOCS COMUNS I RAONAMENT JURÍDIC

LLUÍS FIGA FAURA
(Sessió del 14 de gener de 1991)

Segons ens aclariren, ja fa vint-i-cinc anys Gilabert Ryle (*Plato's progress*, Cambridge, 1966) i Paul Moreaux (*La joute dialectique d'après le huitième livre des topiques*, Oxford, 1968), la joventut atenesa fou extraordinàriament afeccionada al que podem anomenar «partida dialèctica»; un joc en el qual qualsevol afirmació era discutida de manera més o menys reglamentada, que permetia al contradictor de fer al contrincant tota mena de preguntes que aquest només podia contestar amb un *sí* o un *no*, o bé demanant aclariments o distincions. La finalitat del joc consistia a fer caure el contrincant en contradicció, és a dir, a fer-li reconèixer el contrari del que inicialment havia afirmat.

D'aquest joc, en trobem nombroses mostres en els diàlegs de Plató. Fins i tot, per exemple, en el diàleg *Gòrgies*, trobem la resistència de Gòrgies, finalment vençuda per Sòcrates, a entrar en el joc. Que aquest esport portés gairebé sempre a conseqüències negatives —és a dir, a posar en relleu que el contrincant no sabia el que era la justícia, la bondat, la ciència, etc.— pot donar-se per segur. I Sòcrates, que en els diàlegs platònics demostra ésser un mestre en el maneig dels instruments dialèctics, també demostra que qui l'acusà de corruptor de la joventut no anava del tot desencaminat.

Plató —i més tard Hipòcrates— no s'està de blasmar aquest joc, ni de retreure el vici dels joves que «com a gossos peteners» s'encaren sense cap respecte amb la gent gran i assenyada a la qual fan caure en el ridícul.

Aristòtil fou més equànime: en lloc de qualificar la conducta d'aquells joves, es proposà d'examinar-la científicament. D'aquest examen sortí la seva obra *Topikón*, en la qual examina tots i cadascun dels arguments emprats en aquells jocs dialèctics; n'enumera i examina 337, que reparteix en els quatre grups de tòpics: de la *definició*, del *gènere*, del *propri* i de l'*accident*. Aquests arguments o tòpics no són altra cosa sinó els esquemes abstractes de raonament emprats en les discussions; per exemple, «el tot és més gran que la part», «el que es predica del gènere també

es predica de l'espècie», «una cosa no pot ésser alhora ella i el seu contrari», etc.

La característica essencial dels tòpics és que només poden tenir força en una discussió, *si el contrincant els accepta*. Naturalment que aquest ha de *jugar net* d'acord amb les regles que el mateix Aristòtil resumeix en el llibre VIII de la seva obra.

En una obra posterior, la *Techne rhetorikè*, el mateix Aristòtil cregué poder aplicar la tècnica dels tòpics a l'oratoría, però aviat es convencé de la impossibilitat de l'intent. Si és essencial per a la seva eficàcia que el tòpic esgrimit sigui acceptat pel contrincant, en l'oratoría no hi ha, normalment, ni contrincant ni diàleg sinó tan sols un auditori indeterminat; com a conseqüència, només poden ésser utilitzats aquells tòpics, l'acceptació dels quals per l'auditori es dona per descomprada. I com que aquest no estarà massa disposat a acceptar, ni preparat per a entendre tòpics —és a dir, arguments abstractes—, no hi ha altre remei sinó servir-se de recursos emocionals i de tòpics concrets de fort contingut emocional, és a dir, de tòpics retòrics. Per exemple, «és dolç i honorable morir per la pàtria», «és just honorar els Déus», etc.

La tòpica d'Aristòtil no tingué massa èxit, potser perquè es cregué que havia estat superada pels seus analítics. El fet és que només en coneixem un parell de comentaris: el de Teofrast i el d'Alexandre d'Àfrodísia. La mateixa escola estoica, tan preocupada per problemes lògics, la passà en silenci. El que sí que tingué èxit fou la retòrica aristotèlica. En donen mostra la *Rhetorica ad Alexandrum* i, ja en el món romà, la *Rhetorica ad Herenium*, i, sobretot, Ciceró amb les seves *De inventione* i *Topica*.

La primera és un enorme catàleg de quelcom que rudimentàriament ja es troba en l'obra d'Aristòtil. Em refereixo als *llocs comuns* (*loci communes*), expressió que no es refereix (com en els tòpics) a proposicions o esquemes de raonament que han d'ésser acceptats expressament o tàcitament per aquell o aquells a qui van dirigits (el contrincant, en una discussió, o un auditori, en una oració), sinó a paraules o conceptes que, amb finalitats mnemotècniques, persegueixen enumerar tots els punts de vista des dels quals una matèria pot ésser examinada.

Així, per exemple, si es tracta de preparar una peça oratòria que tingui per objecte tractar bé o malament un personatge, els possibles punts de vista (que Ciceró enumera i explica) són:

natura (sexe, raça, lloc de naixença, família, edat, qualitats físiques i mentals)

manera de viure (mestres, estudis, amistats, professió, vida domèstica)

fortuna (riquesa, èxit, descendència, mort)

hàbits (caràcter, capacitat, habilitats, coneixements)

sentiments

interessos

propòsits

fets (passats, presents i futurs)

dites (passades, presents i futures)

Amb aquests llocs —i això és l'important— s'esgota tot el que es pot dir d'una persona.

Si aquesta és la característica essencial de les llistes de llocs comuns, és evident que es pot fer la llista de tot allò que pot ésser objecte d'argumentació: vull dir que amb la convenient llista de llocs comuns es poden classificar els tòpics o arguments de què parlava Aristòtil; i això és, precisament, el que fa Ciceró en la seva obra anomenada *Topica*: enumerar, amb finalitat merament mnemotècnica, tots els llocs comuns que poden encapçalar grups de tòpics i els puguin classificar; i enumera els llocs comuns següents: definició, divisió, etimologia, conjugats, gènere, espècie, similitud, diferència, contraris, adjunts, conseqüents, antecedents, contradictoris, causes, efectes i comparació amb les coses majors, iguals o menors.

Llavors, es pot parlar dels diferents tòpics que fan referència a la definició, dels diferents tòpics que es refereixen a la divisió, dels diferents tòpics que es refereixen a l'etimologia, etc. Malauradament, això porta en el temps a parlar del tòpic de la definició, del tòpic de la divisió, del tòpic de l'etimologia, etc. i a confondre els tòpics (esquemes de raonament) amb els llocs comuns (mitjans de classificació dels tòpics). Però en realitat, com digué Joan Lluís Vives, (*Instrument de la Probabilitat*, pròleg) els llocs comuns «són com les etiquetes que posen en els flascons els farmacèutics i droguers que adverteixen del que conté cada un d'ells per tal de no haver de remoure'ls tots quan només se'n necessita un».

Ciceró no digué que els *loci communes* fossin arguments, sinó *sedes argumentorum*, llocs on cal buscar els arguments, és a dir, els tòpics. Des de Ciceró fins a Boeci ja no es parla de tòpics en el sentit aristotèlic, sinó, solament, de llocs comuns: Fortunacià, Victori, Julius Victor, Marcia Capella i tants d'altres no fan altra cosa sinó corregir o completar les llistes ciceronianes de llocs comuns. Fou Boeci qui tornà a posar les coses en clar. En la seva obra *De Differentiis topicis* separa clarament els llocs comuns dels tòpics, tant en les definicions com en els exemples.

«Si algú dubta de si els moros tenen armes» —diu— «se'ls pot argüir que no en tenen perquè no coneixen el ferro». Tòpic emprat: *si manca la matèria, manca allò que es fa amb ella*; lloc comú: *causa material*.

I no s'esta de dir que Aristòtil tractà dels tòpics, però no dels llocs comuns, i que Ciceró tractà dels llocs comuns, però no dels tòpics.

A partir de Boeci, i principalment als segles XIII i següents, hi ha una revifalla de l'estudi dels tòpics com a part de la lògica. Garlandus Compotista, Pere Abelard, Guillem de Sherwood, Lambert d'Auxerre, Roger Bacon, Boeci de Dàcia, Gil de Roma, Simó de Faversham, etc. i per davant de tots, Pere Hispànic, limiten el seu estudi als tòpics abstractes que obeeixin a la definició de Boeci: «propositiones maximae atque universales et vel per se necessariae vel per se probabiles ac notae», és a dir, als *tòpics dialèctics* diferents d'aquells que no són abstractes, sinó concrets i acceptables per un auditori, és a dir, els *tòpics retòrics*.

Durant tota aquesta evolució, al costat de la teoria general dels tòpics i dels llocs comuns, es desenvolupen teories que podem anomenar regionals: a part del desig expressat pel canceller Bacon de constituir una tòpica per a les ciències naturals, hi ha una tòpica teològica —encapçalada amb l'obra de Melchor Cano *De locis theologicis*— i, també, i és el que aquí més interessa, una tòpica jurídica representada principalment per:

Stephanus de Federicis. *Tractatus or interpretatione*. Colònia, 1577.

Joan Oldenorphius. *Topicorum legalium*. Lió, 1555.

Nevizanus. *Silva Nupcialis*.

Barbosa. *De locis communibus*. Lió, 1640.

Grimaldi Moffa. *De methodo ac ratione studendi in iure*.

Apel. *De studio iuris ac legum*.

Joan Rebertería. *Topicon*. París, 1575.

Enric Rahla. *Topica*. Frankfurt, 1641.

Joan Tomàs Freigius. *De loggica iurisconsultorum*. Basilea, 1590.

Hegendorphinus. *De studio iuris*. Basilea, 1545.

Everhardus. *Loci argumentorum legales*. Venècia, 1544.

De les quals, sens dubte, la d'Everhardus és la que tingué més èxit, encara que l'obra més completa i treballada sigui la d'Oldenorphius.

Totes elles, però, obeeixen a la tònica renaixentista de Valla, Agrícola i Ramus; és a dir: s'entreenen a establir una llista de llocs comuns, donant exemples presos del *Corpus Iuris Civilis* de supòsits en els quals hom argumenta amb algun tòpic del grup comprès en el lloc comú que s'estudia.

Alhora, lentament, es recopilen veritables tòpics jurídics: «la llei posterior deroga l'anterior», «qui pot el més pot el menys», «ningú no pot transmetre a altri més del que té», etc. que, amb el temps, seran enunciats com a «principis generals del dret».

* * *

Fet aquest abreujat esquema històric del naixement i l'evolució dels tòpics i dels llocs comuns, cal recordar que jo els vaig dir que l'estudi d'aquesta matèria era necessari per tal de poder entrar en el que és el problema fonamental —per no dir únic— del dret: el raonament jurídic.

Quina relació hi ha entre aquest tipus de raonament i els tòpics i llocs comuns? En primer lloc, cal distingir entre el raonament i la comunicació dels resultats del raonament: el catedràtic en la seva lliçó magistral, el jurista en lliurar un dictamen, el lletrat en informar davant un tribunal, o el jutge en redactar els fonaments de la seva decisió en la sentència que es farà pública no pretenen altra cosa

sinó *convèncer* altri —si pot ésser, tothom— de la correcció i justesa dels resultats a què han arribat amb llur raonament. Hi ha, doncs, en l'activitat del jurista dos «moments»: el del raonament solitari pròpiament dit o *deliberació*, i el de la *comunicació* dels resultats d'aquest raonament. Aquesta comunicació —com ja he dit— pretén convèncer i persuadir, i això pot aconseguir-se amb mitjans totalment diferents dels emprats en el raonament o deliberació; vull dir, senzillament, que si es tracta de convèncer i de persuadir ens trobem de ple en el camp de la retòrica on, evidentment, és lícit emprar, per a finalitats mnemotècniques, tota mena de llocs comuns i, amb finalitats tant argumentatives com emocionals, tota mena de tòpics, tant abstractes com concrets.

I, què passa amb el raonament o deliberació previs a llur comunicació o exteriorització? En primer lloc, cal deixar clar que, en el raonament o deliberació jurídics, no hi l'anomenada lògica deductiva: aquesta només pot aplicar les seves tres lleis fonamentals d'identitat, no contradicció i terç exclòs, a un grup de postulats o principis que siguin *independents* (és a dir, no deduïbles els uns dels altres), i *coherents*, és a dir no directament ni indirectament contradictoris. Per exemple, ja és prou coneguda, per la dita de Goethe, la contradicció entre justícia i ordre, igualment dignes de protecció. El mateix passa amb la llibertat i la seguretat ciutadana i amb tots els altres valors que es troben reconeguts i —sempre limitadament, mai absolutament— protegits per l'ordenament jurídic. I si aquest es basa en un conjunt *no coherent* de principis, és prou coneguda la conclusió: d'un tal conjunt se'n pot deduir qualsevol cosa. Circumstància aquesta que fa que en el món jurídic no sigui possible obtenir resultats admissibles amb l'únic recurs de la lògica deductiva.

Aquesta és la raó per la qual molts han pensat que al dret —i al jurista— no li queda altre recurs sinó la tòpica. I no han mancat els autors que, des de segles, han mantingut aquesta opinió. Isòcrates digué:

Parlar com cal és la millor demostració de prudència; i la paraula verídica correcta i justa és imatge de l'ànima noble i veraç. Amb ella discutim amb els altres els afers dubtosos i investiguem, tots sols, els afers desconeguts *perquè els arguments que fem per a convèncer un altre amb les nostres paraules són els mateixos que aquells dels quals ens servim per a deliberar.*

Modernament, Perelman (*Traité de l'argumentation*, 1958) escriu:

Ens sembla interessant considerar la deliberació com a espècie particular d'argumentació. L'acord amb un mateix no és sinó un cas particular d'acord amb els altres. Per tant, serà l'anàlisi de l'argumentació dirigida a altres la que ens farà comprendre millor la deliberació amb un mateix, i no al revés. Només l'argumentació —de la qual la deliberació és un cas particular— permet de comprendre les nostres decisions.

Gadamer (*Philosophical hermeneutics*) escriu:

On, si no és en la retòrica, es pot examinar teòricament la interpretació? Convèncer i persuadir, sense ésser capaç de provar. Aquests són tant l'objecte com els límits del comprendre i de l'interpretar, de la mateixa manera que són l'objecte i la mida de l'art de l'oratòria.

Finalment, G. B. Madison (*The hermeneutics of postmodernity*, 1988) escriu:

Hi ha una lògica de l'argumentació a la llum de la qual es poden prendre decisions racionals. La interpretació ha d'ésser considerada una espècie de raonament pràctic d'argumentació persuasiva. No és cap a la ciència sinó cap a la retòrica on la interpretació ha de mirar per a la seva fonamentació tant teòrica com metodològica.

* * *

No puc estar d'acord amb l'opinió d'aquests importants personatges. Si la retòrica se serveix fonamentalment dels tòpics i res no pot ésser qualificat de tòpic si no és acceptat per aquells a qui es vol convèncer —o si no se suposa que aquell o aquells l'acceptaran—, no sembla que l'acceptació per mi del tòpic que jo mateix em proposo pugui donar cap garantia d'encert; si no fos cas que em proposés —i aconseguís— un total desdoblament de la pròpia personalitat.

L'instrument —o el mètode— de què se serveix el jurista, i de què ens servim tots en la major part de les mil i una decisions que prenem al llarg de les vint-i-quatre hores del dia, ha estat qualificat pels autors de parla anglesa de *good reasons approach* o mètode de les bones raons.

Davant un problema particular, l'objectiu del jurista —per exemple, el jutge— és el d'arribar a saber quina norma jurídica és aplicable a un supòsit de fet determinat. Per tal d'aconseguir-ho, el jutge ha de comptar que l'ordenament jurídic regula uns quants —no massa— models de comportament o de situació. El jutge, per tant, ha d'*interpretar* el supòsit de fet que cal sotmetre a la norma, remarcant-ne els aspectes que siguin rellevants per tal d'encabir-lo en algun dels models legalment regulats. Això ho farà *interpretant*, al mateix temps que el supòsit de fet, el contingut de l'ordenament jurídic. I, per arribar a una interpretació que tingui la pretensió de «correcte», *sospesarà* les raons que donen suport a cada una de les possibles interpretacions. La decisió que prengui tindrà, com a fonament, les raons de major pes.

Això és el raonament jurídic: d'una banda *interpretació* del supòsit de fet i de les possibles normes aplicables, és a dir, *hermenèutica*; d'altra banda, exposició al públic i fonamentació del resultat aconseguït, o el que és el mateix, *retòrica*. I mai, seguretat d'haver trobat la solució encertada.